

Menorca

Joan F. Lòpez Casasnovas

Llicenciat en Filologia Romànica (especialitat en Filologia Catalana) per la Universitat de Barcelona. Professor de Llengua i Literatura a Secundària, jubilat.

Membre de l'Institut Menorquí d'Estudis (IME) i corresponent de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans. Fou conseller del Consell de Menorca des de 1979 a 1992 i també diputat al Parlament de les Illes Balears per l'Agrupament d'Esquerrres-PSM (1983-1987) i per l'Entesa de l'Esquerra de Menorca (1987-1992).

Autor de diferents treballs sobre la cultura catalana a Menorca en els camps de la literatura popular, història de la literatura, història de la llengua, dialectologia i sociolingüística, i toponímia. També ha publicat diversos articles d'anàlisi sociopolítica i llibres de poemes.

Menorca

Joan F. Lòpez Casasnovas

134

*...I si un dia ho perdem tot,
que la llengua ens sigui mare;
si tenim arrels i mots
tornarem sembrar la pàtria*
(Bep Joan Casasnovas, a *La paraula callada*)

Se'm demana que escrigui sobre l'estat de la llengua catalana a la Balear menor. Per suposat que en aquesta tasca s'han de considerar forçosament els condicionants globals que hi incideixen, tant pel que fa al marc estatal espanyol¹ com al del conjunt de la societat balear. Les polítiques del PP, les faci Rajoy o les faci Bauzá, devasten per igual un o altre territori. Però, essent les mateixes afectacions per una o altra illa, en general no les esmentaré per no repetir aspectes que altres autors

¹ N'és un botó de mostra l'existència de fins a 340 normatives estatals per anihilar el català en el món econòmic, segons un informe de la **Plataforma per la Llengua**, de febrer de 2015: *Les disposicions legals que obliguen les empreses catalanes a l'ús del català o del castellà* (Llista comparativa de les disposicions vigents a desembre de 2014).

hauran tractat de ben segur profusament en els seus textos², i que, d'altra banda, deuen ser prou conegudes pels lectors. Em centraré, doncs, en el microcosmos menorquí, tot i que, a la manca de dades demolingüístiques que patim a les Illes en aquests darrers quatre anys, s'ha d'afegir que les poques que hi ha no se solen desglossar per illes.

Menorca, després-ahir

La sociolingüística catalana va detectar, d'ençà dels primers estudis, la fidelitat lingüística dels menorquins, que en el conjunt de les Illes Balears oferien uns índexs d'ús del català força alt, equivalent a la part forana mallorquina, a la població formenterera i, en el conjunt dels parlants del català, similar als de les zones del català peninsular amb més salut lingüística. El 1997 Àngel Mifsud³ estudiava les xifres sobre coneixement del català basades en el cens de 1996 i després de comparar les de Menorca⁴ amb les d'altres comarques del domini

² **Gabriel Bibiloni**: *La política lingüística del Govern Bauzá*. Palma, 2015 (Revista de Catalunya, núm. 288).

³ **Àngel Mifsud Ciscar** (Tavernes de la Valldigna, 1954-Ciutadella, 2012) treballà la **sociolingüística** en estudis sobre l'ús de la llengua tals com *Menorca i la llengua: un missatge en un bòtil*, LLUC, núm.795-796 de novembre -desembre [Palma, 1996-97, pàgs.23-27], on adverteix que si sobre una base demogràfica de catalanoparlants bona es podia edificar un futur de convivència vehiculat pel català, calia, tanmateix, treballar per evitar la diglòssia i la substitució lingüística que eren i són una amenaça real. Tres anys més tard, en la cloenda de l'àmbit de llengua i socialització de l'Eurocongrés, que es celebrà a Menorca, en l'exposició "L'estat actual de la socialització de les llengües europees minoritàries" Mifsud participà al costat de Vicent Pitarch i Francesc Vallverdú amb la ponència *La normalització o com deixar Sísif en pau*. A mesura que avança la primera dècada del segle XXI, i per mor de l'allau immigratòria que pateixen les illes Balears i els avatars polítics del govern autonòmic, ja no veurà les coses amb igual optimisme, i així ho explicarà en diferents fòrums de debat i conferències (*Llengua, convivència i comunicació*; Ferreries, 2001). No puc estar-me de pensar com viuria n'Àngel l'ofensiva "per terra, mar i aire" que rep avui l'ensenyament del català a les Illes, ell que havia posat en l'educació l'esperança d'assolir la normalitat. Un bon resum de com veia la situació de la llengua a Menorca es troba en les respostes que va donar a les trenta-quatre preguntes del qüestionari que preparà Ines Hubmaier sobre "La posición del catalán en Menorca" dins **Hubmaier, Ines**, *Die sprachliche normalisierung des Katalanischen auf Menorca* [Praesens Verlag, Viena 2010, p. 139-144].

⁴ Percentatges de població per nivells de coneixement de la llengua als municipis menorquins:

CONEIXEMENT	POBLACIONS								
	Ciutadella	Ferrerries	Es Migjorn	Es Mercadal	Alaior	Sant Lluís	Maó	Es Castell	Menorca
No l'entén	3	2	3	4	7	6	6	10	4'8
L'entén i no el sap parlar	9	7	6	10	8	10	19	24	11'6
Sap parlar i no escriure	47	49	58	51	49	44	47	34	47'4
El parla, el llegeix i l'escriu	41	42	33	35	36	40	28	32	36'2

lingüístic. Convé no perdre de vista les dades de 1996: un 95'2% a Menorca declarava entendre el català i deia saber-lo parlar un 83'6%, que són xifres molt altes, mentre que només un 36'2% deia saber escriure'l. Pensem que són dades que encara no recullen la forta entrada d'immigrants, que les competències en matèria d'ensenyament no arribaren fins a l'inici del nou segle i que de 1975 ençà hi va tot un procés lent d'introducció del català a l'escola; des del voluntarisme gairebé heroic d'uns mestres i passant pels penosos "decrets de bilingüisme" dels anys següents.

Pel que fa, doncs, a Menorca l'estudi de Mifsud concloïa:

Podem dir, en primer lloc, que la base social de la llengua és bona -dins de la anormalitat, és clar- en tots els municipis de Menorca, ja que hi ha un nucli fort de població que està en posició d'emprar-la en tots els registres i de prestigiar-la. Açò, si res no ho capgira, la preserva de la diglòssia i de la substitució. Tot i això, destaquen en aquest sentit els dos municipis ponentins[Ciutadella i Ferreries] i Sant Lluís. En segon lloc, i pel que fa a l'únic municipi amb immigració significativa, Es Castell, la llengua té un evident prestigi, i, per tant, capacitat de resposta (...). I finalment MAÓ. Maó en el cor. En el nostre i en el d'una batalla a la diglòssia en la qual la ciutat de llevant és art i part. Batalla necessària, perquè Maó és un dels motors de l'illa; victòria possible perquè té un tercer nivell intocat. I tota una illa culta i unida al darrere.

136

No dubt que el bo de n'Àngel, enduit per l'amor a l'illa que va ser la seua llar durant el darrer tram de sa vida, idealitza un poc en percebre la societat illenca "culta i unida", car de cultura i unió a la Menorca actual, n'hi hauria molt a dir.

Des de la dècada final del segle passat, la població menorquina rep una expansió demogràfica similar a la del conjunt de les Illes Balears. L'antropòleg Joan Febrer Torres explicava en el transcurs d'unes jornades sobre immigració a Menorca⁵ que l'illa ja fa dècades que ha deixat de ser una societat bàsicament formada per

població catalanoparlant i nascuda a la mateixa illa. Actualment, l'espòrànica i contínuament renovada població turística, les persones vingudes de la resta de l'Estat i les arribades de la resta del món són una part important de la població que habita la nostra illa. Segons les dades dels Padrons municipals, Menorca comptava a 1 de maig de 1996 amb 67.009 habitants, i a 1 de gener de 2006 amb 88.434 ⁶. D'aquests, només 53.559 (un 60'6%)

eren nascuts a les Illes Balears; 20.911 (un 23'6%) eren nats a una altra comunitat espanyola ; i 13.964 (un 15'8%) a l'estranger. A més, convé tenir en compte que una part considerable de la població nascuda a Menorca és filla d'immigrants de la resta de l'Estat o de l'estranger⁷. Aquestes dades contrasten amb les de fa només cinc anys. L'any 2000 Menorca comptava amb 72.716 habitants, 15.780 manco que l'any 2006. A més, en aquell moment la població nascuda a les Illes representava un 71'4% del total, un 11% més que només sis anys més tard⁸.

⁵ Joan Febrer Torres: "La realitat de la immigració a Menorca", Ponència a les Jornades organitzades per GADESO; Maó, 22 i 23 de febrer de 2008.

⁶ Dades gener 2006: IB, 167.751 estrangers (16'8% del total de població); Menorca: 12.543 estrangers (14'2% del total).

És interessant veure la progressió demogràfica marcant unes fites que publica l'Observatori Medioambiental de Menorca (OBSAM): 41.412 h (1950), 53.548 (1975), 59.668 (1986), 67.009 (1996), 88.434 (2006), 93.915 (2009), 95.183 (2013).

⁷ Les dades del conjunt de les Illes Balears encara són més contundents: del total de 1.001.062 de residents, només 567.761 (un 56'7%) han nascut a les pròpies Illes. Els nascuts a l'estranger són 187.773 (un 18'8%). Els nascuts a la resta de l'Estat són 245.528 (un 24'5%).

⁸ Si el 1998 la població estrangera a Menorca representava un 3'4%, el 2010 era el 16'6%.

La conclusió és senzilla però rellevant: la població menorquina creix, però no per un creixement natural (que és pràcticament nul), sinó gràcies a la immigració i especialment a la immigració estrangera extracomunitària, que cada vegada té més pes en el conjunt de la població menorquina. Per adonar-nos de l'abast d'aquest fet, Febrer recorda que a Menorca hi viuen més estrangers que no alaiorencs o santlluißers de naixement. O, dit d'altra manera: si tots els estrangers constituïssin un nou poble, aquest seria el tercer més gran de Menorca després de Maó i Ciutadella. Sovint continuam pensant la societat menorquina sobre la base d'una situació inexistent, passada, com si l'actual conjuntura estigués afectada d'un especial grau de contingència. Tanmateix, ho vulguem o no, conclou Febrer, la societat menorquina és i serà a partir d'ara una societat de composició complexa.

En efecte, al començament de segle XXI, la realitat sociolingüística havia canviat i força. Una enquesta feta per l'empresa Sondymark, els mesos de juny i juliol de 2001, per encàrrec del Govern de les Illes Balears⁹, que volia saber no el grau de coneixement, sinó quina llengua empraven els ciutadans habitualment, abocava el resultats següents:

Llengua emprada habitualment (tants per cent)

138

	TOTAL Balears	Mall. Global	Palma	Eivissa global	Eivissa Vila	Form.	Men. Global	Maó	Ciut.
Catal.	38,2	37,5	28,3	26,5	19,6	46,1	56,9	48,5	65,8
Cast.	42,7	43,4	48,7	52,3	57,2	31,7	25	32,9	17
Totes 2	17,8	17,7	22,1	19,5	21	20,6	16,5	16,7	15,6

Vista aquesta realitat, no ens ha de sorprendre que les dades de la darrera enquesta completa que s'ha fet d'usos lingüístics¹⁰ mostri, pel que fa a l coneixement de la llengua catalana, uns canvis molt notables: el 63,41% de la població de les Illes Balears sap parlar el català, el 70,82% el sap llegir i el 47,9% el sap escriure. El 85% de la població de les Illes Balears l'entén. Tanmateix, si comparam dades per illes, i considerant les Pitiüses en conjunt, els percentatges més elevats de població que entén el català i diu saber parlar-lo, llegir-lo i escriure'l el català continuen registrant-se a Menorca, amb un 88'99%, 68'50, 72,69% i un 53,18%, respectivament. (La mitjana a les Balears era de 85%, 63'41%, 70'82 i 47'98). I

⁹ *Diari de Balears* del 14 d'octubre de 2001. Vid. també **Joan López Casanovas**: *Intervencions (1996-2001) Història – Llengua – Política*, Editorial El Far, Palma, 2002.

¹⁰ Institut d'Estadística de les Illes Balears: *Enquesta modular d'hàbits socials 2010*. "Usos lingüístics". Les dades arriben al març de 2010.

així també s'observen a Menorca les dades més favorables a la llengua catalana pel que fa a:

- a) L'ús *habitual* del català, un 58% front a la mitjana balear de 41'75%.
- b) La *llengua en la qual hom es dirigeix a desconeguts*, la cosa és: en català el 31'92% i en castellà el 67'50%. (Mitjana balear: 28'05% i 71'01%, respectivament).
- c) La *llengua considerada com a pròpia* de l'illa: català 51'54%, castellà 28'34%, català i castellà 6'24%, altra¹¹ 13'89. (Mitjana balear: 36'07%, 45'89%, 6'19 i 11'86, respectivament).
- d) La *llengua considerada pròpia de les illes Balears*: català 85'03%, castellà 6'97%, català i castellà 6'34%, totes les llengües que es parlen a les I. Balears 1'62. (Mitjana balear: 65'65%, 10'95%, 19'72% i 3'68%, respectivament).
- e) La *llengua utilitzada en les proves d'accés a la universitat*: La immensa majoria dels exàmens a Menorca es contestaren en català (96%), mentre que per al global de les Illes (82%) els resultats són inferiors¹². Del 1992 (29%) al 2002 (88%) el creixement fou espectacular, la qual cosa indica el camí recorregut per l'escola en català i pel català a l'escola de cara als objectius de normalització lingüística.
- f) A Menorca és on els mitjans de ràdio i televisió en català, tant IB3 com els de la CCRTV, tenen un xifra més alta d'audiència, enmig de la migradesa general. Avui no disposam de les informacions que ens oferiria la Fundació d'Audiències de la Comunicació i la Cultura (Funcc). Aquestes que oferim aquí són les de l'Onada de juny 2009, quan el Govern del Pacte de Progrés tenia un conveni signat per a accedir a les dades de share:

¹¹ A Menorca, a part de les denominacions locals ciutadellenc i maonès, o insular "menorquí", se sol dir també "rallar en pla".

¹² L'ús del català a la selectivitat es començà a mesurar l'any 1992, i des de llavors el creixement ha estat espectacular. Al 1992 només un 26% dels alumnes optaren per contestar en català els exàmens de selectivitat. En els següents 16 anys l'ús del català ha anat en augment fins arribar a ser la llengua preferida pels estudiants a l'hora de contestar els exàmens d'accés a la universitat. L'estudi del Grup de Recerca Sociolingüística de les Illes Balears comptabilitza el total d'exàmens que s'han corregit en les proves de selectivitat, exceptuant els de llengua catalana, llengua espanyola i llengua estrangera, que són de resposta obligada en la llengua corresponent. L'estudi també posa de relleu que tan sols el 13% dels alumnes no ha contestat cap examen en català, tret, evidentment, del de llengua catalana. (Dades de 2007)

<u>Canals de TV</u>	<u>Total</u>	<u>Eivissa-Form.</u>	<u>Menorca</u>	<u>Mallorca</u>
La 1	21'8	20'6	16'9	22'5
Telecinco	19'4	20'7	16'6	19'5
Antena 3	17'7	19'7	17'0	17'5
La Sexta	10'1	12'7	12'4	9'4
Cuatro	7'0	8'8	7'3	6'7
IB3	4'8	1'8	7'1	5
TV3	3'0	2'1	4'4	2'9
La 2	2'5	2'2	0'9	2'3

Un any després, el cens de 2011 incorporava dades lingüístiques significatives. Els resultats de la llengua inicial, segons les illes, dibuixaven tendències oposades. D'una banda, Mallorca seguia una dinàmica similar als resultats generals, però amb

una castellanització sensiblement més alta en alguns grups d'edat, que reduïa sensiblement la presència tant del català com de les altres llengües. Eivissa i Formentera dibuixaven un perfil on el català se situava en una posició encara més perifèrica en tots els grups d'edat, amb una proporció major de parlants inicials tant de castellà com d'altres llengües. Amb tot, els grups d'edat més joves (menors de 15 anys) observaven un increment en el nombre de catalanoparlants inicials, que representaven sobre el 30 % del grup, i

també dels al·loglots inicials, de manera que el nombre de castellanoparlants inicials se situava per sota de la mitjana. Contràriament, a Menorca el grup més nombrós era el dels catalanoparlants inicials en tots els grups d'edat, que arribava al seu mínim en el grup de 30 a 34 anys (45,6 %), però reprenia les proporcions fins al grup de 6 a 9 anys, amb prop de dues terceres parts de parlants inicials de català (64,6 %)¹³

¹³ Vid. M. A. Pradilla i Cardona, i Natxo Sorolla Vida (coord. Xarxa CRUSCAT): *VII Informe sobre la situació de la llengua catalana, 2013.* "Situació i evolució sociolingüística de les Illes Balears", pp. 36-43. Ed. Òmnium Cultural i Plataforma per la llengua. Barcelona, 2014.

Cap al present

Des de 2011 ençà com ha evolucionat aquest estat de coses? És mal de dir amb seguretat per manca de dades fiables. Pensem que, en general, els índexs comparatius continuen sent favorables a la població menorquina pel que fa al coneixement del català, i fins i tot pot ser que hagin millorat en aspectes com els nivells de lectura i escriptura, però només en part. Les coses han canviat, i no precisament per anar a bones. S'observa un retrocés en els paràmetres d'ús de l'idioma. Atès el grau d'èxit en l'ensenyament en català, el govern del PP ha estat molt actiu per afeblir la llengua pròpia dels pobles insulars en tots els àmbits de la nostra societat i, en particular, s'ha acarnissat a bandejar-lo del sistema escolar. De bon començament, negant-ne el caràcter de llengua pròpia i augmentant descaradament la pressió bilingüitzant com a fase prèvia a l'entrada en decadència. Aquesta actuació nefasta, i l'allau immigratòria que ha incidit sobre la població en uns moments en què la capacitat per integrar-la en català era més dèbil, són dos factors poderosos que s'han de tenir en compte per al conjunt de les illes, com d'altra banda, palesen els darrers informes de situació que anualment publica l'Observatori de la Llengua Catalana i coordina la CRUSCAT.

Amb la voluntat no explicitada de reduir el català de les Illes a un clos local, que aixeca barreres per accedir a la comunicació amb tota la comunitat lingüística, el govern de les illes va decidir a principis del 2014 d'interrompre la norma d'usos lingüístics, consolidada des dels anys setanta també als mitjans de

comunicació de titularitat pública a partir d'un Informe de la Universitat ("institució oficial consultiva per a tot el que es refereix a la llengua catalana"¹⁴) i segons la qual, per respectar justament totes les modalitats de la llengua pròpia de les illes Balears, en els espais informals es mostra la llengua oral espontània (amb articles salat o no, d'acord amb els parlars locals, i naturalment en les intervencions de les persones externes al mitjà) mentre que en els espais de caràcter formal, en els escrits i quan la llengua oral no és espontània, sinó reproducció d'un escrit, es manté l'ús dels articles *el* i *la*, com és tradició ancestral al nostre país¹⁵.

¹⁴ Art. 35 de l'EAIB.

¹⁵ Constatable en múltiples documents i usos. Vid. **Joan Veny i Àngels Massip**: *Scripta menorquina*. Institut d'Estudis Catalans i Institut Menorquí d'Estudis, Barcelona-Maó, 2011.

Des del temps de Ramon Llull sempre ha estat així i així és com es recull a l'article 35 de l'Estatut d'Autonomia de les Illes Balears, que compromet a ensenyar i usar la llengua *d'acord amb la tradició literària autòctona* i promoure l'estudi i la protecció de les modalitats insulars *sense perjudici de la unitat de la llengua*. Més encara, l'article 90.2 de l'EAIB estableix que *els mitjans públics de comunicació vetllaran pel compliment del model lingüístic previst a l'Estatut d'autonomia*. Però és sabut que els incompliments de llei per part del govern actual no troben barra de cap que els aturi i, especialment en matèria de llengua i cultura, l'animadversió del govern Bauzá fa que la llista dels despropòsits sigui inacabable. Recordem, només, i ja és prou, que l'article 5 de l'Estatut obliga a *promoure la comunicació, l'intercanvi cultural i la cooperació amb les comunitats i els territoris, pertanyents o no a l'Estat espanyol, que tenen vincles lingüístics i culturals amb les Illes Balears*. Tota aquesta problemàtica s'emmarca dins una estratègia més ampla que podríem descriure com a situació de menyspreu a la ciència i a la cultura *tout court*¹⁶. L'aparició d'una associació anomenada *Foment Cultural de Menorca*, que promou el reduccionisme lingüístic en sintonia amb els propòsits segregacionistes del govern balear i amb el gonellisme de la mallorquina Fundació Jaume III, n'és una símptoma inquietant¹⁷.

Política institucional “bilingüitzadora”

Des del punt de vista institucional, doncs, la reculada dels quatre darrers anys ha estat molt forta. A finals dels anys 90 era un fet –i és anecdòtic, però val d'exemple– que les institucions menorquines, fossin governades pel PP o per coalicions d'esquerres, no feien qüestió de la unitat de la llengua¹⁸. La identitat de la llengua dels menorquins no es posava en dubte ni la política lingüística era, en general, motiu de polèmica. El consens bàsic s'havia establert des dels anys de la Transició, quan la personalitat de Francesc de Borja Moll, filòleg menorquí molt respectat, havia aconseguit posar-hi seny. El Consell Insular de la preautonomia (1979-1983) fins i tot havia creat una delegació de Normalització Lingüística, que

¹⁶ **Isidor Marí:** *L'article salat i la cerimònia de la confusió*. Diari MENORCA, 21/4/14

¹⁷ Com és sabut, el glosat és un gènere de literatura popular que tradicionalment serveix propòsits de crítica social. El Consell Insular de Menorca convoca periòdicament el concurs *Glosador Vivó* de glosa escrita. Doncs, és curiós que en les dues últimes convocatòries hagin estat premiats sengles glosats de temàtica sociolingüística amb posicionaments clarament contraris al secessionisme que ha defensat la conselleria de cultura de la institució: ***Glosat per esmarxar gonelles***, de Jordi March (pseudònim) (2012)): *Crec que mai podrà pair / que es rallar més natural / d'aquest poble menorquí / pugui ser tractat formal / com tota llengua cabal / que lluita per subsistir. / La voldrien fer morir / o matar-la, que és igual*, i ***Ni tot salat ni massa fat*** (2014), de Bep Joan Casanovas, on el glosador mostrava amb prop d'un centenar de gloses que l'article “lalat” és tan popular com el “salat” en el parlar menorquí.

¹⁸ Valgui d'exemple el fet que no tenien problemes a l'hora de becar joves per assistir a les celebracions i participar en les activitats dels premis Octubre, que organitza ACPV.

em va correspondre a mi de gestionar, amb molta més voluntat que mitjans, tot s'ha de dir. Hi va haver polítiques lingüístiques durant els mandats successius del CIM i a la majoria d'ajuntaments.

Durant el mandat 2003-2007, el Consell de Menorca va elaborar i aprovar un Pla Insular de Normalització Lingüística, fruit del qual va ser el Reglament d'ús de la institució (2005) amb la intenció d'incidir sobre la societat menorquina des de la planificació que responia a criteris d'autèntica política lingüística. Mentre va governar una coalició progressista, aquesta política, tot i les seues moltes limitacions, es va tenir en compte. Tot se'n va anar en orris amb la victòria del PP per majoria absoluta a les eleccions de 2011. El retrocés, de llavors ençà ha estat gran. El Reglament d'ús de llengües del CIM, aprovat pel plenari de la institució el 19/12/2005, va ser modificat i entrà definitivament en vigor el dia de la seua publicació al BOIB, del 23 de febrer de 2013. Els canvis responien a les modificacions que la Llei 9/2012, de 19 de juliol -curiosament no en cita la denominació, la qual és kafkiana: llei “de modificació de la llei 3/2007, de 27 de març, de la funció pública”. I és que fent passar bou per bístia grossa, i en les Disposicions addicionals, aquesta llei de la funció pública es carrega parts substancials de la llei de normalització lingüística.

143

Així que allà on el reglament del CIM de 2005 donava un caràcter preferent a la llengua catalana -per exemple, en l'art. 3.1. deia que “d'una manera general, el CIM ha d'emprar el català per a les seves relacions...” o l'art. 6 deia que “les actuacions internes de caràcter administratiu es faran en català”-, en el nou reglament es posa bilingüisme oficial de lliure disposició. Així, seguint els articles esmentats anteriorment, ara es parla d'emprar el català “o el castellà indistintament”¹⁹, o que les actuacions administratives internes “són vàlides en qualsevol de les dues llengües”. Amb aquesta normativa, les institucions de les illes Balears deixen de tenir l'obligació de fer un ús preferent (i exemplaritzant) de la llengua pròpia per tenir l'opció d'emprar la pròpia i l'altra cooficial “indistintament”; *ergo*, els governants populars deixen d'emprar la llengua pròpia territorial del poble per passar-se al castellà sempre que els vengui en gana; en aquest cas, quasi sempre, perquè fan un ús diglòssic dels dos idiomes.

Tanmateix, la reacció contra aquestes mesures agressives s'ha fet sentir a Menorca en forma de cartes al director del diari, articles de premsa i manifestacions, com la

¹⁹ Observi's l'absurd : en dir que D'una manera general, el CIM ha d'emprar el català o el castellà indistintament per a les seves relacions, s'ha d'entendre, doncs, que *d'una manera particular* podrà emprar qualsevol altra llengua?

més massiva que es recorda a Menorca, la que es va fer per la qualitat en l'ensenyament i contra el TIL, que va mobilitzar més de 8.000 persones, gairebé un 9'5% de la població total de l'illa.

Un altre dels canvis introduïts a la llei de normalització lingüística per la via de la modificació de la llei de funció pública va afectar-ne l'article 14, que establia l'oficialitat única dels **topònims** en llengua catalana i que des de novembre del 2012 “poden tenir com a forma oficial la catalana o la castellana i la catalana conjuntament”. Un canvi introduït a la carta per perpetrar una nova facècia bilingüitzadora i lesiva contra la nostra llengua. Les majories absolutes del PP van actuar: primer, al parlament en canviar la llei; després, al plenari de l'ajuntament de Maó i, a continuació, al Consell Insular de Menorca per a l'aprovació definitiva. Des res

144

no van valer els informes en sentit contrari de la Universitat de les Illes Balears, organisme d'obligada consulta del govern en matèria lingüística segons l'Estatut, ni els raonaments científics expressats contra aquesta decisió per part de la Secció de Llengua i literatura de l'Institut Menorquí d'Estudis²⁰ i amb aprovació unànime del seu Consell Científic.

Avui tenim el topònim **Maó-Mahón** oficialitzat i recollit a l'Instituto Nacional Geográfico d'Espanya. En el fons, els partidaris del topònim Mahó-Mahón, encara no se senten satisfets i volen, introduint la -h- a l'ortografia del topònim menorquí, menystenir l'IEC i la normativa comuna. Són els mateixos que diuen defensar les “modalitats menorquines de l'idioma”, però mai no les utilitzen, entre altres motius perquè els seus textos es vehiculen en castellà.

El món de l'**ensenyament** mereix que l'esmentem per la seva capacitat de lluita durant aquests darrers mesos. Les dades que tenim són de 2011-12, del Ministerio i cobreixen el conjunt de les Illes. Sense entrar en més detalls exposem aquí la *distribució percentual de l'alumnat*.

²⁰ Informe de la Secció de Llengua i Literatura de l'Institut Menorquí d'Estudis sobre l'acord del Ple de l'Ajuntament de Maó, en sessió ordinària de dia 29 d'octubre de 2012, que aprova provisionalment el canvi del nom oficial actual de la ciutat i del municipi, de manera que de MAÓ passi a ser MAÓ-MAHÓN, Maó, 12 de gener de 2013.

<i>Tots els centres Només castellà</i>		<i>Castellà llengua ensenyament i català com a matèria</i>	<i>Ensenyament bilingüe</i>	<i>Català llengua ensenyament i castellà com a matèria</i>
E. infantil	0,1	1,3	25,5	73
E. primària	0,0	1,0	28,6	70,4
E. especial	1,5	0,0	69,6	29,0
ESO	1,6	0,5	33,0	64,9
Batxillerat	2,2	0,2	27,8	69,7
Cicles format. FP	1,1	0,0	29,8	69,1
Progr. Qualific.	0,0	5,5	22,3	72,1
Profes. Inic. PQPI				
Total	0,6	0,9	29,0	69,5

145

Contra aquest estat de coses s'endegà la maquinària del govern del PP. Molts consells escolars es van negar a seguir les ordres de la Conselleria balear d'Educació i modificar els respectius programes de Tractament Integrat de Llengües que tenien aprovats i els directors així ho comunicaren. El 31 de juliol de 2013 van ser expedientats tres directors d'IES de Maó i suspesos cautelarment de feina i sou durant dos mesos i de la funció directiva durant 6 mesos; 14 mesos més tard un nou equip a la Conselleria (hi han passat tres titulars en aquesta legislatura; també a Menorca han dimitit successivament dos delegats insulars de la conselleria) va arxivar-ne els expedients perquè “no hi havia conductes sancionables”.

Ara, el 27 d'abril de 2015, aquests directors han interposat una querella per prevaricacions, abús de poder i indefensió contra els responsables de les irregularitats comeses. És només una mostra del desgavell que s'està vivint durant aquests tres darrers cursos. El començament del curs 2013-2014 fou el més caòtic que es recorda, amb una vaga massiva i prolongada. Mestres, alumnes, pares potser no han tingut a Menorca la força i la

constància demostrada a l'illa gran; però déu n'hi do les mobilitzacions que hi ha hagudes! Un dels fets més productius va ser, a finals de l'estiu de 2013, la formació del grup EDU21, que ha promogut el projecte de *Pacte per a l'Educació* per proposar-lo a les institucions de les Illes com a mesura superadora de les batalles de l'administració, que han devastat el sistema educatiu. La iniciativa menorquina prest es va estendre a les altres Illes i avui aquell projecte és a punt de tancar-se en el document definitiu. Una altra cosa serà el cas que des del govern li facin.

En allò que es refereix a la llengua, i salvant que el redactat encara no és definitiu, el model lingüístic contempla els punts següents:

- Cada centre educatiu, en el marc de la seva autonomia, elaborarà i aprovarà el seu propi Projecte Lingüístic de Centre (PLC) en el qual, atenent al seu context sociolingüístic i a l'assoliment dels objectius lingüístics, es decidirà el repartiment de les llengües d'aprenentatge, tenint en compte que la llengua catalana, com a pròpia del territori, ha de ser la llengua prioritària i majoritària.
- El PLC ha de definir les competències comunicatives lingüístiques considerant els objectius establerts en el Marc Europeu de Referència. Com a mínim s'haurien d'assolir els nivells B2 per a català i castellà a finals de l'ESO, el nivell C1 a finals de batxillerat, C2 al final de la universitat i B1 per a la llengua estrangera al final de l'ensenyament obligatori.
- L'administració assegurarà l'avaluació d'aquests objectius així com els percentatges mínims d'assoliment entre l'alumnat dels respectius nivells.
- El professorat tindrà el nivell B2 d'anglès (amb caràcter transitori fins que es pugui exigir el nivell C1). L'administració establirà les mesures necessàries per afavorir la formació adequada del professorat.
- El PLC inclourà projectes flexibles d'acollida lingüística dels alumnes que s'incorporin al sistema educatiu de les Balears procedents d'altres territoris de llengües i cultures diferents. Aquesta diversitat de llengües i cultures s'ha d'aprofitar com una riquesa per avançar vers el plurilingüisme i implantar els valors de la interculturalitat.
- Tenint en compte que el català és la llengua històrica de Menorca, l'inici a la lectura i escriptura es farà a partir de la llengua catalana, que és la manera com els infants poden aconseguir més facilitat per a l'aprenentatge d'altres llengües, i com poden incorporar, de manera més o menys espontània, l'escriptura i la lectura en castellà i en altres llengües. Sense que açò sigui obstacle perquè a les primeres edats l'atenció individualitzada de l'infant permeti l'ús de la llengua familiar dels fillets quan sigui possible.

- Per tal de transcendir l'àmbit escolar i que l'aprenentatge de llengües tenguí més presència social, es fomentarà l'ús contextual de l'anglès en l'àmbit informal (emissió de sèries i pel·lícules en versió original per televisió, lectura de llibres a l'aula, intercanvis internacionals amb altres centres educatius, etc...).
- L'ensenyament de les llengües estrangeres s'iniciarà a la primera infantesa en situacions reals de comunicació espontània i no en els contextos abstractes dels continguts acadèmics. Més endavant es recomana la metodologia AICLE que permet programar de forma interdisciplinària tasques competencials. Es recomana també la participació de professorat nadiu dins les aules.

No cal dir que serà imprescindible fer tornar enrere les normatives que el govern del PP ha anat imposant en matèria d'ensenyament i en política lingüística durant el mandat que ara expira. S'ha de donar un tracte preferent a la llengua pròpia de les Illes Balears, i se n'ha de garantir l'ús com a llengua vehicular, tal i com marquen l'Estatut d'Autonomia i la Llei de Normalització Lingüística.

L'espai comunicacional

147

Quant als mitjans de comunicació, la situació del català a Menorca és clarament subordinada. Menorca no és dins l'espai comunicacional català²¹. Les emissores de **ràdio** que emeten des de Menorca són la SER, la COPE i Onda Cero. Aquesta última emet tota la programació en castellà i les altres dues només fan uns pocs minuts diaris de desconexió en llengua catalana: el magazine del matí a la COPE i uns minuts d'informació local. Pel que fa a IB3, té infraestructura insular, però l'audiència és molt lluny de les altres tres. Òbviament, al dial trobam tot d'emissores, les de RNE i les *ràdio fórmula*, que emeten en castellà. En català també es pot sintonitzar Catalunya Ràdio al 93.3 a ponent i al 95.2 a llevant de l'illa, i Ona Mediterrània, el senyal de la qual només es rep a la zona de ponent de l'illa en el 98.0 del dial. Tanmateix, una i altra tenen poca audiència.

Pel que als canals de **televisió**, una vegada han desaparegut, des del 31 de gener passat, els canals 33 o Super3 i el 24 hores, amb una televisió autonòmica de qualitat xereca, amb un model lingüístic tirant a vulgar (llevat dels informatius) i que emet les pel·lícules en castellà, la situació és galdosa. Al quadre que hem reproduït abans es pot observar qui domina. I cal recordar que la programació de

²¹ Tot i que han passat deu anys, és recomanable la consulta de l'*Estudi sobre la presència del català als mitjans de comunicació de Menorca*, de **Marta Coll Florit** (Beques de pràctiques professionals i formatives del CIM, 2004).

TV3, que encara podem veure a les Balears, és la del canal internacional, el qual no pretén ser competitiu ens els moments de *prime time*.

Quant a la **premsa**, actualment hi ha a Menorca un sol diari insular Menorca (“Es Diari”), producte de la fusió, el setembre de 2013, de dues capçaleres anteriors: *Menorca. Diario Insular* i *Última Hora-Menorca*. L’edició digital *Menorca Info* va començar a publicar-se el 2002. Es tracta d’un

diari “atípic”: dels 4.500 exemplars de venda diària mitjana, 2.700 ho són per subscripció. Segons dades d’una enquesta recent²², un 98% en té coneixement, un 78% de la població n’és seguidor i d’aquests, el 49% ha llegit el diari del dia; tot plegat, marca uns nivells de penetració excepcionals dins la societat illenca. Pel que fa a l’idioma vehicular, aquest és el castellà en les seccions genèriques (local, estatal, internacional, societat, esports...); però també utilitza el català a la secció Persones, de la contraportada, en Cultura i Espectacles, i en els articles d’opinió a voler dels autors. Val a dir que el criteri editorial es mostra respectuós amb la normativa lingüística.

La presència als quioscs de l’ARA-Balears, totalment en català, en edició paper només es troba els dissabtes i diumenges. La resta dels dies funciona per subscripció a l’edició digital. I pel que fa a premsa en català, esmentem finalment l’edició digital del *Diari de Balears*. “Naturalment”, als quioscs es troba la premsa espanyola i els principals diaris europeus. *El Periódico de Catalunya* arriba tant en català com en castellà; no així *La Vanguardia*, que només distribueix l’edició en castellà. La revista *El Temps*, d’un temps ençà ja no es distribueix a Menorca.

Hi ha també una premsa periòdica local que comptava amb el suport governamental²³. Des de 1999, amb les competències de cultures transferides al CIM, el Servei d’Assessorament Lingüístic elaborava un Informe anual que servia de base per al repartiment dels ajuts. La condició era que un 50%, si més no, de la publicació fos en català; a partir del 2004, el percentatge passà a ser d’un 75% i es vetllava també per la correcció dels textos; però amb l’entrada del PP al govern del CIM el 2011 els anys següents aquests ajuts han estat eliminats, com també va

²² Enquesta d’Infotècnia. Dec aquesta informació a fonts del mateix diari Menorca.

²³ Setmanari El Iris, a Ciutadella; Revista de Ferreries (bisetmanal), Xerra i Xala, a es Mercadal (semestral), S’Ull des Sol a Alaior (mensual), S’Auba, a Sant Lluís, Ventet de Fornells, Alaior Esportiu... Està activa una Associació de Premsa Local de Menorca.

desaparèixer el suport genèric a l'edició de llibres i CDs, encara que enguany s'ha reprès aquest suport però només als llibres.

No cal dir que amb aquestes actituds reaccionàries els governs actuals de les institucions balears ignoren les seves obligacions legals de “promoure el coneixement i el desenvolupament de la llengua i cultura catalanes, especialment des de la perspectiva de les Illes Balears en tots els mitjans de comunicació social”, de potenciar i fer-la esdevenir “llengua usual” i per a açò “donar-li suport econòmic i material”, d'acord amb els articles 27, 28, 29, 30, 31 i 32 de la llei 3(1986, de 29 d'abril, de normalització lingüística a les Illes Balears.

Quant a **Internet**, els internautes menorquins naveguen en català majoritàriament; però aquesta és una apreciació sense dades.

En el **món judicial i notarial**, en el dels **videojocs** i en el **cinema** el català és pràcticament absent. L'única pel·lícula projectada a Menorca en cinema comercial en els darrers anys crec que va ser *L'exèrcit del Fènix*. Als cinemes de Maó i de Ciutadella, pel·lícules que han estat doblades al català, com ara *Blancaneus*, *Blue Jasmine*, *Frozen el Regne del Gel*, etc, s'han projectat en castellà. No cal prémer gaire el cervell: aquí el públic monolingüe és castellanoparlant i els catalanoparlants són sense excepció “bilingües”; per tant, cinema en castellà “para todo el mundo”. Així és el mercat, però siguem conscients que així no hi ha futur, açò és un “carrer que no passa”.

149

Pel que fa al compromís actual de **l'Església de Menorca** en favor de la llengua pròpia, serà oportú recordar que, amb motiu del 50 aniversari de les primeres misses “en llengua vernacle” després del concili Vaticà II, el diari Menorca, va publicar un editorial²⁴ en què recordava els inicis de la litúrgia “en pla català” i afirmava: “La Iglesia de Menorca ha mantenido vivo este compromiso con *la llengua del cor*²⁵ y hoy se utiliza con normalidad en todos los actos, actividades y manifestaciones de la diócesis”. Lluny de negar la important contribució de l'Església menorquina a la normalització del català entre els seus fidels, sobretot per part d'alguns sacerdots pels anys 60 i 70, que van emprendre decisions i accions fermes, com la del bisbe Antoni Deig en autoritzar la instal·lació del repetidor de TV3 dalt la muntanya del Toro en un terreny propietat de la diòcesi. Era el 1987 i Menorca commemorava el setè centenari de la seua incorporació a la

²⁴ MENORCA. Es Diari, de dia 17 de març de 2015.

²⁵ En cursiva en el text del diari. L'apel·lació a “la llengua del cor” suposa, en correspondència, l'existència d'una llengua del cervell: sentiments front a raó, diglòssia en estat pur.

Corona catalanoaragonesa i, per açò mateix, a Europa mitjançant la llengua i cultura catalanes. Llavors les autoritats estatals i la Delegació del Govern espanyol a l'illa s'oposaren a la mesura al·legant la seua il·legalitat. Ara bé, dit açò, convé no perdre de vista que l'ús del català en la litúrgia catòlica i en la predicació pateix un retrocés evident en els anys que duim de segle XXI.

150

La llengua, un element fonamental dels valors de Menorca com a reserva de la biosfera

L'octubre de 1993 l'illa de Menorca fou declarada Reserva de la Biosfera. Aquesta declaració va suposar el reconeixement d'una llarga tasca de defensa dels valors culturals, que relacionen la defensa del paisatge i d'una manera de viure-hi respectuosa amb els valors ambientals i que relliguen tradició i modernitat, continuïtat i canvi. Així ho va valorar fa dues dècades la UNESCO mitjançant el programa MaB ("Home i Biosfera"). Segons la filosofia d'aquest programa, tota la humanitat comparteix un sol país, la biosfera, i el seu destí és el de tots. No podem oblidar que ens enfrontam a la certesa del canvi climàtic i a la incertesa dels seus efectes. El cost de l'energia, la disponibilitat d'aigua i la viabilitat dels ecosistemes bàsics no són problemes només de Menorca sinó que ens agermanen amb la resta de les poblacions humanes del planeta. Molts dels experts de les Jornades van coincidir en una afirmació sorprenent: en general, i després de 20 anys, Menorca no disposa d'una gestió de la sostenibilitat diferenciada de la resta de l'arxipèlag. Els avenços en investigació i coneixement no s'han traduït en una gestió eficient vers la sostenibilitat.

El fet de ser Reserva de Biosfera no ha servit, fins ara i amb algunes excepcions, per posar en marxa mesures o instruments d'actuació específiques. Encara més: els principals indicadors mostren que no s'ha aconseguit superar la contraposició existent entre desenvolupament econòmic i conservació dels recursos naturals, i que s'ha avançat molt poc en el model invers, aquell en el qual benestar i qualitat de vida no s'haurien d'acompanyar necessàriament de major pressió sobre els ecosistemes, els recursos i el patrimoni cultural. La destrucció d'aquest patrimoni, que ve afavorida per l'actual (manca de) política lingüística i cultural del CIM i del govern de les Illes Balears pot tenir a mitjan termini dimensions catastròfiques. Una Reserva de la Biosfera com la de Menorca ha de ser responsable localment, però amb el pensament posat en la dimensió global d'aquests problemes. Les petites accions exemplars són una de les grans esperances de la humanitat per trobar la forma d'evitar el col·lapse global. Amb la mirada posada en aquesta exemplaritat els científics feien deu propostes.

Per açò, i sense entrar en el contrasentit que poden representar les celebracions oficials amb les afectacions territorials i econòmiques a què poden donar lloc les modificacions previstes pel govern insular en la planificació vigent (canvis en el Pla Territorial Insular, per exemple), vull destacar particularment el despropòsit que signifiquen les modificacions castellanitzadores d'alguns topònims, com s'ha fet en el nom de Maó. I, per reblar el clau, el fet mateix que el Consell Insular anunciàs l'acte institucional de celebració (dimarts dia 8 d'octubre), exclusivament en llengua castellana, la qual cosa incomplia la pròpia normativa lingüística del CIM.

En el marc d'una "Reserva de la Biosfera", la protecció i foment de la llengua pròpia és un element fonamental d'identitat entre el poble, la seva petja històrica i la humanització del nostre paisatge. El punt núm. 6 del Decàleg elaborat per l'OBSAM, com a cloenda de les Jornades sobre Menorca com a Reserva de la Biosfera (4/XII/2013) insta a "*Actuar no només en benefici d'allò que es conserva, sinó sobretot en benefici de les persones que ho conserven, com a principi general que permeti a la RB ser el factor principal per frenar la pèrdua de l'autenticitat, de les senyes d'identitat i de la idiosincràsia de Menorca*"²⁶. A llarg termini, açò només serà possible si es basa en el gaudi vivencial real de les persones, residents i turistes, com a garantia del suport a les estratègies de conservació. En un futur **pla estratègic de conservació d'abast insular**, basat en estudis científics, que sigui assumit per totes les administracions competents (una altra de les propostes), la planificació s'ha de fer a mitjà i llarg termini i ha de preveure objectius avaluable.

²⁶ El subratllat és meu. JLC.

Un procés normalitzador solament pot reeixir quan va associat, ni que sigui d'una manera imprecisa, a un altre procés més general que és sentit com a positiu per la població. *Ubi bene, ibi patria*, 'on s'està bé, allà és la pàtria', adduïa Ciceró (*Tusculanes*, 5.37.108). Nosaltres no hauríem d'oblidar aquest adagi; ens convé tenir

present que fou la Menorca acollidora i amb capacitat d'integració per mor del benestar dels anys seixanta la que va permetre que centenars d'immigrants peninsulars, majoritàriament andalusos, trobassin el treball i la dignitat que cercaven i a què tenien dret. Els fills d'aquells menorquins nouvinguts són catalanoparlants. El número de parlants del català va augmentar gràcies a ells. Avui, però, la situació és una altra. Avui, la crisi ha sacsejat durament les febles estructures econòmiques menorquines altre temps tan lloades pel seu equilibri intersectorial; avui l'economia menorquina depèn cada vegada més del monocultiu turístic i del sector de la construcció; avui Menorca és l'illa que té el percentatge d'atur més alt ²⁷ i l'índex de creixement més baix de les Balears²⁸; avui la societat menorquina està cada vegada més "balearitzada".

152

A Menorca, certament, no ho hem perdut tot, tenim encara un potencial cultural, natural i, per tant, econòmic gens menyspreable. Emperò, el català continua sent, i cada vegada més, una llengua subordinada i, per tant, prescindible. Per als ciutadans europeus residents a l'illa, igual que per als magrebins, romanesos, senegalesos... i òbviament per als llatinoamericans, el castellà és la llengua útil i per relacionar-se amb la població menorquina ho fan *rallant*... en castellà. Cert que hi ha excepcions, però també val a dir que la mentalitat diglòssica fortament arrelada en la població autòctona no afavoreix l'aprenentatge del català, com a idioma territorial propi dels menorquins, entre els sectors immigrants, ans impedeix que aquest esdevengui llengua comuna, tal com seria desitjable en una societat normal.

La corrupció política, mal dels nostres dies, delata, en paral·lel, la corrupció de les consciències de molta gent i és la mateixa corrupció que ens rosega la llengua. El català de Menorca, per temps lloat per la seva qualitat i puresa, avui s'ha homologat

²⁷ El 13'8%, front al 12'8 de Mallorca, el 10% d'Eivissa i el 6'4% de Formentera. (Font: SOIB).

²⁸ Menorca, 2'2%, Mallorca, 3'5%, Pitiüses, 9'7%.

a la *neoparla* orwelliana o al *catanyol*. Aquest camí no va enlloc, no té futur, o el seu futur és desaparèixer engolit per la llengua dominant majoritària. Entre les persones més sensibles als fets culturals creix la consciència de l'empobriment del nostre parlar. Dolor de llengua. Avui en dia, no ens convé confiar gaire en la resiliència menorquina, segles enrere demostrada; més tost ens cal creure en la necessitat de l'esforç i la constància, identificant els enemics externs i interns (!) de la nostra llengua. Però no es tracta tan sols d'una fe, perquè fa segles que se sap: la fe sense obres és eixorca.

